

Den uskyldige præstedatter fra Gunslev

Om Helene Stranges forsøg på at opklare et mord fra 1755

Af Lene Vinther Andersen

Folkemindesamleren og forfatteren Helene Strange (1874-1943) var et aktivt medlem af Lolland-Falsters historiske Samfund og en flittig bidragsyder til foreningens årbog gennem flere årtier. I flere årbøger beskæftigede hun sig med mordet på en præst i Gunslev Præstegård i 1755. Hun satte spørgsmålstegn ved domfældelsen i den gamle mordsag og hævdede, at en uskyldig pige var blevet dømt, mens den virkelige morder slap fri. Det var folkets uskrevne dom, som i over hundrede år var blevet fortalt videre på egnen, og Helene Strange forsøgte – med forskellige midler – at få bragt denne version af historien frem i offentligheden.

Den 3. august i 1756 blev den kun 17 år gamle præstedatter Karen Birgitte Mossin halshugget på Ønslev Galgebakke på Falster, hvorefter hendes hoved blev sat på stage til skræk og advarsel.¹ Hun var blevet dømt for mordet på sin forlovede, præsten Johan Clausen. Den unge pige havde erklæret sig skyldig.

Det er ikke til at vide, hvilke tanker der rumsterede i den unge Karen Birgitte Mossins hoved i de sidste minutter og timer, inden hun måtte gå sin bøddel i møde. Måske har hun tænkt på, hvordan hendes forældre ville kunne fortsætte livet efter at have mistet deres eneste barn, og formentlig

er hendes tanker også gået til præstesønnen Dines Pontoppidan, som hun var blevet forelsket i, mens hun var forlovet med det senere mordoffer, Johan Clausen. Måske har hun gjort sig tanker om, hvilket eftermæle hun ville få – hvordan venner og naboer talte om hende og forbrydelsen, og om hele sagen hurtigt ville gå over i glemslen. Men hun har næppe for alvor kunnet gøre sig begreb om, hvilket efterliv hendes historie ville få. På egnen gik der i flere århundreder rygter om, at den virkelige morder var gået fri, og at man havde henrettet en uskyldig. Det førte blandt andet til en polemik i *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog* og gav inspiration til en historisk roman om Karen Birgitte Mossins skæbne.

Mordofferet var den 34-årige Johan Clausen, der var opvokset som købmandssøn på Ærø. Han fik præsteembede i Stadager på Nordfalster i 1754. Samme år ved "Michels Dagstider", dvs. omkring Mikkelsdag den 29. september, blev han forlovet med den 16 år gamle Karen Birgitte Mossin, der var datter af præsten i Gunslev. Forlovelsen var sket med hendes forældres samtykke. Dog vægrede forældrene sig mod at fastsætte en dato for brylluppet, og efterhånden begyndte der på egnen at gå rygter om, at brylluppet aldrig ville blive til noget. Der begyndte også at cirkulere rygter om, at Jo-

han Clausen var drikfældig, og flere af egnens beboere mente, at disse rygter udløb fra præstegården i Gunslev. Samtidig gik Karen Birgitte Mossin og fortalte, blandt andet til tjenestefolkene i præstegården, at hun ikke ville blive gift med Johan Clausen. Hun var blevet forelsket i den 23-årige student Dines Pontoppidan, der var søn af præsten i nabosognet Torkilstrup, og følgelig følte hun afsky ved Johan Clausen og forlovelsen med ham.

Den 30. april 1755, da der var gået godt et halvt år siden forlovelsens indgåelse, tog Johan Clausen på besøg i Gunslev Præstegård for at få endeligt svar på, om brylluppet med Karen Birgitte Mossin ville blive til noget. Både hans forlovede og hendes forældre var hjemme. Karen Birgitte Mossin serverede tre pandekager for ham. De var rullet sammen med syltede ribs og sukker og – skulle det senere vise sig – rottegift. Straks efter at Johan Clausen havde spist pandekagerne, blev han dårlig, så han tog hurtigt afsked og bad sin kusk køre sig hjem. På vejen måtte han stoppe flere gange for at tømme maven. Derhjemme var Johan Clausens far kommet på besøg, og sønnen klagede over, at han var blevet forgiftet af en kage, han havde fået i Gunslev Præstegård. Det fortalte han også til blandt andre sin søster og provst Ole Dorph fra nabosognet Ønslev. Provsten sendte bud efter Mossin familien, som kom på sygebesøg, hvor de tilsyneladende virkede ubevægede ved mødet med den stærkt smerteplagede Johan Clausen. Efter atten timers lidelser døde han den 1. maj 1755. Provst Dorph tog initiativ til, at sagen blev meldt til øvrigheden. Johan Clausens lig blev obduceret den 4. maj, og der blev fundet rottegift i hans krop.

Karen Birgitte Mossin blev indsat i arresthuset på Nykøbing slot, og senere blev også hendes mor arresteret. Først nægtede Karen Birgitte sig skyldig i mordet, men efter et par forhør tilstod hun. Hun påtog sig hele

Efter halshugningen blev den morddømte Karen Birgitte Mossins hoved sat på en stage til skræk og afsky. Ifølge Helene Strange berettede folk efterfølgende, at lige efter afhugningen trillede Karen Birgitte Mossins hoved hen og bed sig fast i hendes mors skørt, og det tolkede man som tegn på, at moren var den virkelige skyldige i mordet. Træsnit af Søren Hansøns henrettelse, trykt 1720, efter Karen Brahes Flyveblade, Det Kongelige Bibliotek.

ansvaret og insisterede på, at hun havde været alene om det. Trods anklager om, at hendes mor skulle være meddelagtig i mordet og faren have et medansvar, fordi han havde været sløset med, hvordan han opbevarede rottegift i hjemmet, blev begge forældre frikendt. 26. februar faldt landsretsdommen, som frifandt forældrene, men dømte Karen Birgitte Mossin til døden. Sagen gik til Højesteret, men heller ikke højesteretsdommerne fandt noget, der kunne tale for en frifindelse af Karen Birgitte Mossin. Højesteretsdommen blev afsagt 19. juli, og den 3. august 1756 blev Karen Birgitte Mossin halshugget på Ønslev Galgebakke.²

Folkemindesamleren Helene Strange tog fat på den gamle mordsag

Mange år senere begyndte den lokale forfatter og folkemindesamler Helene Strange (1874-1943) at skrive om den gamle mordsag fra 1755. Helene Strange var selv født

og opvokset på Nordfalster, og hun var lidt af en lokal personlighed, som havde skabt sig et vist ry i samtiden ved at skrive hjemstavnsromaner samt tage rundt i landet og holde foredrag om gammelt bondeliv. Hun indsamlede blandt andet folkeminder til Dansk Folkemindesamling samt dialektord til Udvalg for Folkemaal, og helt fra barnsben af havde hun været interesseret i den lokale folkløse. Hendes mor døde, da Helene var blot fem år gammel, og hun voksede op hos mormoren, som sad enke på en gård. På gården boede også morfarens søster, og Helene Strange elskede at sidde og høre de gamle koner fortælle.³ Måske har hun allerede dengang hørt fortælle om giftmordet og den stakkels Karen Birgitte Mossin, som man mente blev uretmæssigt

dømt for mordet – måske er Helene Strange først stødt på historien, da hun mere systematisk tog rundt på sin cykel på Lolland og Falster for at optegne folkeminder. Under alle omstændigheder er hendes interesse for mordsagen blevet vakt af de mundtlige fortællinger, der stadig blev fortalt på egnen.

Denne artikel vil følge Helene Stranges forskellige forsøg på at opklare mordsagen fra 1755. Helene Strange publicerede forskellige tekster om mordsagen i perioden fra 1917-1925, hvor hun afprøvede forskellige genrer og påtog sig forskellige afsenderroller. Hun granskede skriftlige kilder, indsamlede og fremlagde folkeminder, og endelig digtede hun en roman – alt sammen med det gamle giftmord og Karen Birgitte Mossins rolle som omdrejningspunkt. Hele-

På marken vest for Bodehave skov lå Ønslev Rettersted. Der er i dag ingen synlige spor efter det gamle rettersted udover den mindesten, der blev sat i skovkanten i 1994. De henrettede blev ofte begravet på retterstedet, og formentlig blev også Karen Birgitte Mossin begravet på området.

ne Stranges arbejde med giftmordet kan illustrere, hvordan forskellige versioner af historien kan sættes i spil mod hinanden på flere planer. For Helene Stranges fremlægning af sagen i *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog* fik ikke lov at stå uimodsagt. Ned gennem historien er der mange eksempler på, at historieskrivere har været uenige om, hvilke versioner af historien der skulle fortælles videre, og Helene Stranges historieskrivning kan også ses i lyset af en uenighed om, hvad historieskrivningen bør handle om, og hvilke kilder den bør bygge på. Historikerne ved Københavns Universitet havde på dette tidspunkt forsøgt at professionalisere historiefaget ved at fokusere på kildekritikken og havde emnemæssigt indskrænket fagets område. Det var især den politiske historie og kirkehistorien, der blev prioriteret. De historikere, der ønskede at beskæftige sig med kulturhistorien – og fx kaste lys over det private livs historie og ikke kun prioritere det offentlige – befandt sig i en oppositionel position i forhold til det etablerede historikermiljø.⁴ Det gav også plads til en understrøm af kulturhistorisk interesserede, der lige som Helene Strange ikke var videnskabeligt uddannede⁵, men hvis arbejde dog blev anerkendt og støttet af nogle af de videnskabeligt uddannede historikere, fx ved museerne.

Helene Strange hagede og søgte i skriftlige kilder

Helene Strange bidrog med materiale til *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog* gennem flere årtier. Hun var ikke med til stiftelsen af samfundet i 1912, da hun på dette tidspunkt opholdt sig i Amerika. Hun meldte sig imidlertid ind, efter hun kom tilbage til Falster, og hun optræder på listen over nye medlemmer i årbogen 1916. Hun bidrog samme år med en "Gammel Vise", som hun havde optegnet efter Anna Pedersen i Lommelev sydvest for Nørre Al-

Helene Stranges skolegang stoppede, da hun blev konfirmeret. Hun arbejdede som tjenestepige, mens hun i sin fritid begyndte at optegne folkeminder og skrive. Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen.

slev. Visen handler om en 16-årig pige fra Gunslev, som var kæreste med en soldat. Men hendes forældre var imod forbindelsen, og da pigen fortalte soldaten det, jog han en kniv i brystet på hende, og hun døde efter fire dages lidelser. Her aner man, at Helene Strange har fundet interesse i tragiske kvindeskæbner fra historien – som også hendes interesse for den unge Karen Birgitte Mossins skæbne er et eksempel på.

Helene Strange fortsatte med kontinuerligt at bidrage til årbogen resten af sin levetid. Hendes bidrag spænder vidt, og hun udgav både forskellige folkelige fortællinger og viser, som hun enten havde optegnet mundtlig efter folk på egnen eller fundet i skriftlige kilder, men også slægtstavler over

falsterske bondeslægter, lister med nordfalsterske dialektord, samt diverse artikler med kulturhistorisk indhold, som fx en beskrivelse af den nordfalsterske egnsdragt.

I hendes nekrolog, som blev trykt i årbogen i 1944, konstateres det imidlertid: "Bedst huskes måske hendes udførlige Udredning af den ulykkelige Præstedatter fra Gunslev Jomfru Karen Birgitte Mossins tragiske Livsskæbne (Aarbøgerne 1917, 1918 og 1920), et dygtigt Arbejde, som man læser fra Ende til anden med usvækket Interesse."⁶

Giftmordet i Gunslev var altså et af de første emner, Helene Strange behandlede i årbogen, og hun vendte tilbage til sagen flere gange. Allerede i den første artikels første afsnit sætter Helene Strange spørgsmålstegn ved, om Karen Birgitte Mossin var skyldig:

"Som et af de mørkeste og dunkleste Punkter i Lolland-Falsters Præstehistorie staar Drabssagen fra Gunslev Præstegaard, og om den unge ulykkelige Præstedatter virkelig har været en Morderske, bliver desværre aldrig opklaret. Endnu efter over halvandet Hundrede Aars Forløb lever paa hendes Hjemegn dog Mindet om hendes Uskyldighed, og med en vis Ret kan det vel siges at være den uskrevne Histories Dom."⁷

Med disse ord slog Helene Strange det tema an, som kom til at løbe som en rød tråd gennem alle hendes tekster om drabssagen. Afklaringen af skyldspørgsmålet synes at have været hendes primære motivation for at skrive om sagen. Med inspiration fra de mundtlige fortællinger, der florerede på hendes hjemegn om den morddømte præstedatter, dykkede hun ned i historiske dokumenter for at efterspore historien og gav i artiklen en gennemgang af sagen.⁸ Hun tog primært udgangspunkt i det skriftlige kildemateriale fra retssagen i sin gennemgang af mordsagens forløb.

Det er imidlertid karakteristisk, at Helene Strange engagerede sig og blev optaget af stoffet, og hun gav udtryk for sin sympati og afsky for de involverede parter i sagen. Det kan være digteren i hende, der hurtigt samlede de historiske oplysninger til personkarakterer. For eksempel skrev hun om det senere mordoffer, Johan Clausen: "... ved at arbejde med hans Historie kan man ikke andet end faa Indtrykket af, at han i al sin Fromhed og Hæderlighed dog i mange Retninger var et sølle Skrog og i hvert Fald et stakkels Pjat af et Mandfolk at være."⁹ Og senere: "Her ser man tydelig Manden. Pjattet, klynkende og dog brovtende."¹⁰ Derimod fattede Helene Strange sympati for Karen Birgitte Mossin og forsvarede, at den unge pige spottede og lo ad sin forlovede: "hvilken 16-17 Aars Pige har vel ikke le't af et Mandfolk, særlig naar vedkommende var noget giftesyg og tilmed en Klynkepotte af første Skuffe. At hun i Længden blev ked af hans Klynkerier, kan i Grunden ikke undre."¹¹

Helene Strange funderede over bevæggrundene for, at Karen Birgitte Mossin frivilligt indgik forlovelsen med, hvad Helene Strange opfattede som en lidet attraktiv mand. Ud over at beskrive ham som et sølle skrog, betegnede hun ham som fattig "indtil armod", og med sine 34 år var Johan Clausen dobbelt så gammel som sin 16-årige kommende forlovede. Helene Strange gættede imidlertid på, at den modne mands frieri måtte have smigret den unge Karen Birgittes forfængelighed, og at hun ønskede at få sit eget hjem, som hun kunne forvalte som hun lystede.¹² Karen Birgitte Mossins forældre var rige og kendt for at være gerrige¹³, så Johan Clausens fattigdom må have været en torn i øjet på dem, og de må have haft et eller andet særegent motiv for at give tilladelse til datterens forlovelse, mente Helene Strange. I kilderne fandt hun en tilsyneladende uskyldig bemærkning:

"Der oplyses senere – dog ganske uden nogen som helst Hentydning til noget særlig bemærkelsesværdigt –, at Gaardens avlskarl, Jørgen Olsen, var vant til at komme i Spisekammeret hos Jomfruen."¹⁴ Det fik Helene Strange til at foreslå, at tanken om, at deres eneste barn skulle gifte sig under sin stand, har været årsagen til, at forældrene hurtigst muligt ønskede hende bundet til pastor Clausen.¹⁵

Under retssagen frikendte Karen Birgitte Mossin som nævnt alle, der blev hende forelagt som mulige medskyldige i drabet. "Hvis ikke dette er stort af en knap 17-årig Pige, saa maa der vist spørges om, hvad Storhed er. Ja selv om hun virkelig var den skyldige Morderske, og de andre nok saa uskyldige, saa kommer der nu alligevel ved denne Lejlighed til at hvile et Skær af Højhed over hende. Og var hun saa uskyldig – ja saa fortjente hun vel en Martyrglorie om sit Hoved,"¹⁶ kommenterede Helene Strange, som intet gjorde for at skjule sin fascination af Karen Birgitte Mossin.

Hun konstaterede dog – ligesom anklageren i retssagen – at Karen Birgitte Mossin løj under retssagen. Hun gjorde det dog aldrig til egen fordel, pointerede Helene Strange, men for at beskytte den egentlige morder. Helene Strange forsøgte også at sætte sig ind i, hvorfor Karen Birgitte påtog sig skylden for noget, hun ikke havde gjort. Hun mente, at udover at Karen Birgitte Mossin følte sig tæt knyttet til den rigtige morder og derfor forsøgte at beskytte vedkommende, havde hun også indset, at genstanden for hendes kærlighed, præstesønnen Dines Pontoppidan fra Torkilstrup, var tabt for hende for altid. Med den plet, der var sat på hendes navn, ville hun aldrig kunne blive gift ind i den Pontoppidanske familie. "Alt er derfor blevet hende ligegyldigt og værdiløst, og maaske selve Livet uden Dines Pontoppidan er forekommet hende saa tungt, at hun hellere har vildet

I 1903 debuterede Helene Strange som skønlitterær forfatter under pseudonymet "En Bondepige". Hun var meget glad for ovenstående portræt og brugte det ofte i reklamer for sine bøger, artikler og skuespil. Det Kongelige Bibliotek, Dansk Folkemindesamling.

dø end leve skilt fra ham," foreslog Helene Strange.¹⁷

Helene Strange lod hele tiden muligheden for, at Karen Birgitte Mossin blev uskyldig dømt, stå som et åbent spørgsmål. Hun måtte dog indrømme, at "Hvem der har været den Skyldige er vanskeligt at sige og endnu vanskeligere at bevise".¹⁸ Med denne vage formulering forsøgte hun at lade skyldspørgsmålet fremstå uafklaret, men reelt set kunne hun ikke i det historiske kildemateriale fra blandt andet kommi-

sionsprotokollen og højesteretsprotokollen finde belæg for at sige, at Karen Birgitte Mossin blev uskyldig dømt. Hun lod imidlertid ikke resultatet af granskningen af de historiske kilder – og dermed det manglende bevis for justitsmord – stå knivskarpt som artiklens konklusion. I stedet slørede hun det ved forinden at vende tilbage til folkeminderne og gentage: “Af stedlig Overlevering vil jeg nævne, at der endnu i Gunslev bliver sagt: ’Det var Madame Mossin, der forgav Hr. Clausen, men Karen Birgitte tog Skylden.’”¹⁹ Dermed kom konklusionen på granskningen af de skriftlige kilder ikke til at stå helt så entydigt og klart, som hvis den havde stået alene.

Året efter publicerede Helene Strange endnu en artikel om præstemordet i den lokalhistoriske årbog. Igen indledte hun med at konstatere, at i følge den offentlige mening var Karen Birgitte Mossin ikke den skyldige, men dækkede over den egentlige morder og påtog sig skylden, og “endnu lever Mindet om hendes Uskyldighed.”²⁰ Artiklen består ellers hovedsageligt af fremlæggelsen af kilder: et længere uddrag fra kommissionsprotokollen, højesteretsdommen, samt uddrag fra kirkebøger og andre skriftlige kilder i tilknytning til familien Mossin.

Hvem var morderen så, hvis det ikke var Karen Birgitte Mossin? Ifølge den offentlige mening på egnen var Karen Birgittes mor, madame Sophie Christine Mossin, den skyldige. Endnu i samtiden talte folk på egnen om det, fortalte Helene Strange.²¹ Hun forsøgte at sandsynliggøre rygternes postulat om, at madame Mossin lod sin datter bøde med livet for morens ugering. Det gjorde Helene Strange ved at foreslå en noget spekulativ forklaring. For hun tænkte, at mange nok ville undre sig over, hvordan en mor kunne handle sådan mod sin datter, og det var også et spørgsmål, Helene Strange havde stillet sig selv. Hun fandt det

nemlig unaturligt, at en mor kunne gøre det mod sin datter, for som regel vil mødre derimod gå i døden for deres børn. Derfor spurgte hun:

”Har Madame Mossin virkelig været Karen Birgittes Moder? Lad mig straks sige, at jeg ikke et eneste Sted har set en eneste Antydning om, at der herom skulle være nogen som helst Tvivl; hvad jeg skriver staar helt og fuldt for egen Regning. [...] [Det er] kun Gisninger, som der ikke kan staas inde for. Kun det er sikkert, at Madame Mossins Opførsel overfor Karen Birgitte langt lettere kan blive forstaaet, hvis hun ikke har været hendes Moder, end dersom hun var det. Thi uden Skyld eller Del i Mordet har Madame Mossin ikke været...”²²

Det er endnu et eksempel på, at Helene Strange ikke behandlede stoffet med distance, men involverede sig i det, ønskede at forstå karaktererne og deres motiver for handling samt fattede sympati og antipati for dem. Hun skrev, at datter og mor fik forskelligt eftermæle, og at man ikke kunne undgå at få sympati for datteren og ikke moren, når man arbejdede med deres historier.²³ Helene Strange stod i modsætning til de mere kildekritisk fokuserede historikere, der anså det anerkendende subjekt som en potentiel fejkilde. Gennem sin egen indlevelse forsøgte hun at forstå og forklare fortidige personers motiver og handlinger, og denne tilgang var noget, som hun delte med andre kulturhistorikere, selv om det ikke var alle, der gik så langt som hun med sine til tider spekulative forslag.²⁴

Spekulationen om moderskabet er karakteristisk, idet den viser, at Helene Strange tog sit udgangspunkt i rygterne og forsøgte at sandsynliggøre dem. Hendes udgangspunkt var ikke en fuldstændig åben tilgang til kildematerialet, men man fornemmer, at hun gik til materialet med en forudindtaget opfattelse – nemlig den version af historien, som er blevet mundtligt overleveret

på egnen gennem generationer – som hun derefter forsøgte at sandsynliggøre og argumentere for.

Polemikken og “folkets stemme”

Det er ikke til at vide, hvordan læserne af *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarboeg* i al almindelighed modtog Helene Stranges udlægning af mordsagen. Men i hvert fald én af læserne gik det så meget imod, at han selv skrev et indlæg om sagen i årbogen. I 1919 publicerede overlærer Hans Rasmussen en artikel, som han ligeledes indledte med at henvise til den folkelige overlevering ved at skrive, at hvis sætningen ‘*Folkets Stemme er Guds Stemme*’ gjaldt, så var Karen Birgitte Mossins mor ansvarlig for mordet på Johan Clausen i 1755.²⁵ Imidlertid henviste Hans Rasmussen til Højesteretsdommen og fastslog flere gange i artiklen, at der ikke kunne bevises andet eller mere end det, som i sin tid blev konstateret af retten, der pure frifandt madame Mossin såvel som hendes mand, men vurderede, at Karen Birgitte alene både ud tænkte og begik mordgerningen.

På linje med Helene Strange holdt Hans Rasmussen sig ikke tilbage med at komme med antagelser, som snarere byggede på fornemmelser og forudindtagede holdninger end på rationel argumentation, der ville holde i en retssag. Han skrev, at Karen Birgitte Mossin sagtens selv kunne stå bag mordet for: “Hvad et underfundigt Pige barn i den farlige Tøsealder kan finde paa, er utroligt.”²⁶ I slutningen af artiklen skrev han: “Jeg finder, at det kan regnes for et formildende Træk for Madame Mossin, at hun kun i fem Maaneder overlevede sin Mand, hvorefter hun fandt sin sidste Hvile ved hans Side i Koret i Gunslev Kirke.”²⁷

Den sidste bemærkning faldt Helene Strange for brystet, og hun skrev i sit modsvar på kritikken i samme årbog: “at Hr. Rasmussen kan se et Tegn paa hendes

Skyldfrihed, fordi hun dør 5 Maaneder efter Præsten, forstaaer jeg ikke.”²⁸

I sit modsvar tog Helene Strange også fat på deres begges tilgang til sagen og satte fingeren på, at de i mangel af fældende beviser måtte gisne og formode om dette og hint: “Hr. Rasmussen [er] inde på samme ’vilde Veje’, som jeg selv har betraadt, idet han ’formoder dette’ ligesom jeg ’gisner om hint’.”²⁹

Hun opfordrede læserne til selv at læse sagsakterne igennem. Så ville de fleste stå tilbage med indtrykket af, at der var “something rotten” ved madame Mossins frifindelse.³⁰ Det var altså tilsyneladende ikke muligt for Helene Strange at udpege steder i kildeteksterne, der konkret pegede på, at madame Mossin var skyldig, men det var med Stranges mere luftige udtryk blot “indtrykket”, man som læser fik.³¹

Polemikken mellem Hans Rasmussen og Helene Strange i 1919 afspejler blandt andet en uenighed om, hvilke kildetyper der burde tillægges autoritet. Når man læser Helene Stranges tekster om mordsagen, kan man få indtryk af, at hun tog udgangspunkt i “folkets stemme”, som Hans Rasmussen kaldte det – med andre ord den almene holdning, som egnens beboere mundtligt havde fortalt videre gennem generationer. Interessen for folkets mundtlige fortællinger delte Helene Strange med andre folkemindesamlere, der – lige som hun selv – tog rundt til de såkaldte almindelige mennesker på landet for at nedskrive, hvad de kunne huske af traditionelle fortællinger, skikke, ritualer og trosforestillinger. Optegnerne mente, at denne kultur var blevet overleveret stort set uforandret fra mund til mund gennem mange generationer, og den landlige befolkning blev agtet for at være bærere af deres egns og deres lands oprindelige kultur. Denne baggrund er værd at have i bagehovedet, når man ser, hvor stor sandhedsværdi Helene Strange tillagde den mundtlige overlevering.

Helene Strange søgte ikke blot at dokumentere fortiden ved at indsamle folkeminder, men udlevede fortiden i sin hverdag. I 1930 byggede hun et hus på Nørre Alslev Nygade 17, som hun kaldte 'Prierhus' og indrettede som et gammelt bondehjem. Efter hendes død fortsatte huset i nogle år som museum, men i dag er huset privatbolig. Museum Lolland-Falster.

Mordsagens efterspil: en faderskabssag

Året efter udgav Helene Strange en artikel, der beskæftiger sig med, hvad hun selv kaldte et "Efterspil" til mordsagen i Gunslev. Familien Mossins stuepige Sophie Fache, der var slægtning til madame Sophie Christine Mossin, beskyldte i 1756 fejlagtigt Ole Dorph for at være far til hendes uægte barn, Ole. Ole Dorph var provst i Falsters Nørre Herred samt sognepræst i Ønslev og Eskilstrup. Helene Strange henviste til P. Rhodes *Samlinger til Lolland-Falsters Historie*, hvor han skrev, at det var madame Mossin, som havde fået

Sophie Fache til at udlægge provsten som far til lille Ole. Madame Mossins motiv var hævn over provsten, fordi det var hans skyld, at mordet på Johan Clausen blev opklaret. På baggrund af skriftlige kilder, fx *Falsters Nørre Herreds Provstis Justitsprotokol*, gav Helene Strange i artiklen en gennemgang af sagen, som endte med, at det kom frem, at provst Dorph ikke var far til Ole.³²

I 1923 fik Helene Strange nogle breve fra familien Mossin i årbogen. Det er en ren kildefrem læggelse, og Helene Strange undlod at rejse sit sædvanlige spørgsmål om, hvem morderen var.³³

I folkemunde

I 1924 udgav Helene Strange endnu en tekst om mordsagen. Denne gang optrådte hun i rollen som folkemindesamleren, der udgav sine optegnelser. Under titlen *Karen Birgitte Mossins Historie i Folkemunde* fremlagde hun, hvad en unavngiven "ældre Kone, barnefødt i Gunslev" havde fortalt om Karen Birgitte Mossin, hendes mor og mordofferet Johan Clausen. Ifølge den gamle kone var det madame Mossin, der strøede rottegiften i pandekagerne, men hun pålagde Karen Birgitte at servere dem for sin forlovede. Karen Birgitte havde efterfølgende sagt til en veninde, at hun ville gå i døden for sin mor.

I den folkelige overlevering støder vi på anden type bevisførelse, end den som optræder i retten og formelt kan indgå som gyldig bevisførelse:

"Da Madame Mossin hørte, at hun blev beskyldt for at have forgivet Præsten, sagde hun: 'Gid jeg maa blive ædt af Lopper og Lus, hvis jeg har nogen Skyld i Hr. Clausens Død.' Efter Overleveringen blev denne Lod hende til Del. Utøj aad hende op, og Folkene i Kappelgaarden havde ofte set, hvordan hun sad i Vinduet og 'loskede sig'.³⁴

Denne form for bevisførelse ville ikke holde i retten, men man kan forestille sig, at egnens beboere har moret sig med at fortælle historien videre. I dag kan man kun gætte på, hvordan historien kan have bidraget til at bestyrke egnensbeboernes mistanke om, at madame Mossin var den virkelige morder.

Jomfru Mossin – en historisk roman

Efter 1924 skriver Helene Strange ikke mere om mordsagen og Mossin-familien i *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aar-bog* – men det betyder bestemt ikke, at hun har skrevet det sidste ord om Karen Birgitte Mossin. Hun kastede sig i 1925 ud i en for hende ny genre, nemlig den historiske

roman. Hun havde tidligere skrevet romaner, der foregik i et fortidigt univers, men de omhandlede fiktive personer og hændelser.³⁵ Med den historiske roman valgte hun en fiktionsgenre, hvor hun kunne digte, hvad hun ville, og hvor hun kunne lade sine sympatier og afsky for de i drabssagen involverede personer få frit løb – uden at behøve at besvære sig med at fremlægge kilde-mæssig dokumentation. Det interessante er imidlertid, at hun ikke nøjedes med en bemærkning om, at romanen var inspireret af virkelige hændelser og lod det blive ved det, men ved hjælp af forord og noteapparat fremhævede hun, at forfatteren havde styr på de historiske detaljer og støttede sig til grundig kilderesearch.

Bogen *Jomfru Mossin. Historisk Roman* udkom på Det Schønbergske Forlag, fyldte 187 sider og blev indledt af et forord af forfatteren. Her henviste Helene Strange – vanen tro – til den folkelige overlevering.³⁶ Dernæst nævnes bogens forbindelse til virkelige hændelser samt personer, og kildegrundlaget udpeges: "Ved Studier i Arkiverne og paa det kongelige Bibliotek har jeg fundet en Del vedrørende denne Sag. [Opremsrer kilder.]"³⁷ Forordets kommentar om, at bogen bygger på virkelige begivenheder og personer samt bemærkningen om studier ved arkiverne og Det Kongelige Bibliotek, trækker et skær af autenticitet ind i den ellers fiktive fortælling. Bagerst i bogen findes et noteapparat.³⁸ Noterne henviser imidlertid ikke til historiske dokumenter, der kan verificere de givne udsagn, men er oplysninger, der udpeger, at her digtede Helene Strange ikke. Hvis man fx læser romanens brødtekst om Karen Birgittes tanker, da hun så Johan Clausen for første gang: "Var det hendes Prins, som sad derhøne, bred og tung og med et godt Anlæg for Fedme!", s. 27. Så er der en notehenvisning (note 7), som henviser til: "Hr. Clausen var meget fed". I noten henvises

der dog ikke til, hvor denne viden stammer fra. Et andet sigende eksempel er note 9, der oplyser "Hr. M.[ossin] skrev fint og sirligt." Jeg gætter på, at dette er Helene Stranges egen subjektive vurdering, efter hun har læst hans håndskrift, men det fremgår ikke.³⁹ Det har ikke været muligt at finde nogen overvejelser fra Helene Strange om, hvilket formål denne type noter tjener. Der er næsten ingen direkte henvisninger til konkrete skriftsteder i kilde materiale, og selv når det forekommer, er henvisningerne ikke videre præcise, fx note 64: "Disse Linier er et lille Uddrag af den store haandskrevne Prædiken, som findes paa det kgl. Bibliotek".⁴⁰ Det giver indtryk af, at det ikke var Helene Stranges hensigt at lede sine læsere videre til original materialet, men at hun blot har ønsket at give indtryk af, at hun selv har været i dem og dermed udtalte sig med autoritet om de virkelige begivenheder.

I romanen fremgår det, hvordan Helene Strange digtede videre på nogle af sine forskellige spekulative forklaringer, som hun måske ikke helt kunne finde belæg for i kilderne. Som nævnt overvejede hun i artiklen i *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog* fra 1917, om forældrene gav deres velsignelse til deres datters forlovelse med pastor Clausen, fordi de var bange for, at hun ellers ville gifte sig under sin stand.⁴¹ Inspirationen til denne ide kom fra en tilsyneladende ubetydelig oplysning om, at avlskarlen var vant til komme i spisekammeret hos jomfruen. Helene Strange digtede følgende dialog mellem Karen Birgitte Mossins forældre:

"[Pastor Mossin sagde:] 'Hr. Clausen er langt fra at være den Svigersøn, jeg havde ønsket mig, men skulde det gaa, som du frygter, maatte Karen Birgitte dog Snese Gange hellere blive Præstemadam i Sundby end slet og ret Bondekone – eller kanske ringere end det.'

'Jeg saa hende nys staa og fjase med Jørgen Avlskarl,' blev Madame Mossin ved, 'og hos ham kan man finde hende til hver en Tid, saa ingen ved, hvad det kan føre til.'

Præsten lukkede Embedsprotokollen haardt i.

'For enhver Pris maa det forhindres, at Karen Birgitte kaster sig hen til en simpel Tjenestekarl.'⁴²

Senere i romanens forløb kom det forældrene for øre, at avlskarlen havde sagt nej til at ægte en ældre velstående gårdsmandsenke, og da Karen Birgittes lyst til at være sammen med avlskarlen samtidig ikke var blevet mindre, satte de sig for at forpurre den upassende forbindelse ved at bakke op om, at datteren skulle indgå forlovelse med Johan Clausen.⁴³

Episoden er et eksempel på, hvordan Helene Strange digtede videre på nogle af de ideer, hun flere år tidligere havde fået ved gennemlæsning af de skriftlige kilder. Det er imidlertid ikke alle ideer, hun lod gå videre i romanen. For eksempel er mistanken om, at Sophie Christine Mossin ikke skulle være Karen Birgittes biologiske mor ikke med i romanen.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvem Johan Clausens virkelige morder var, kunne Helene Strange i romanen digte sin egen version – og her valgte hun ikke overraskende en fortælling, der lå tæt på den mundtlige overlevering. Så det blev madame Sophie Christine Mossin, der forgav Johan Clausen. I romanen lod hun sin intetanende datter servere pandekager med rottegift for sin forlovede:

"Efter at Karen Birgitte havde belagt Kagerne med Syltetøj, tog hun den lille Pakke Sukker, som Moderen havde givet hende og dryssede det ud over Ribsene. Det var da noget mærkeligt sukker, syntes hun. Men moderen havde jo ogsaa sagt, det var en særlig fin Slags. Og alt, hvad der var af særegne Beskaffenhed, plejede Moderen jo

altid at gemme hos sig selv, saa det gjorde hun vel ogsaa med det finere Sukker, siden hun nu blot gav hende, hvad der kunde passe for Hr. Clausens pandekager. Uden videre Betragtning strøede hun derefter et par Theskefulde af det almindelige Sukker henover alt det øvrige og rullede saa Kagerne fast og sirligt sammen. Som et Par store gulbrune Pølses laa de nu paa Fadet og ventede kun paa at blive spist af Hr. Clausen, der snart maatte komme."⁴⁴

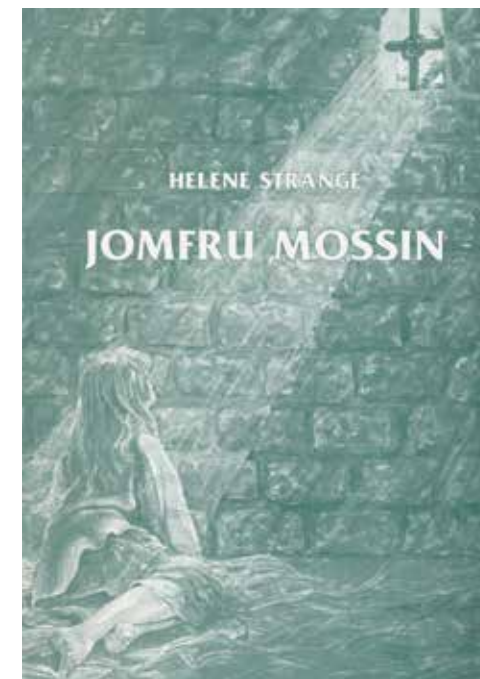
Hvis vi går tilbage og kigger på Helene Stranges optegnelse fra den gamle kone, som hun året før fik udgivet under titlen *I Folkemunde*, så havde konen fortalt, at det var madame Mossin, der havde kommet rottegiften i pandekagerne. Så i romanen fulgte Helene Strange altså ikke denne folkemindeoptegnelse. I det væsentlige spørgsmål om skylden, lagde hun sig dog på linje med den folkelige overlevering. Og på bogens allersidste side, hvor noteapparatet afsluttes, gentog hun: "Karen Birgitte Mossins Uskyldighed hævdes endnu paa hendes Hjemegn. Den uskrevne Histories Dom lyder den Dag i Dag: 'Det var Moderen, som gjorde det, men Datteren tog Skylden'."⁴⁵ I 1925 sluttede hun altså sin sidste tekst om giftmordet med en henvisning til "den uskrevne Histories Dom", som i ordlyd minder om hendes allerførste tekst om samme emne i 1917.⁴⁶ Det var som sagt en rød tråd gennem hele forfatterskabet, at hun ønskede at skrive den uskrevne dom og få den mundtligt overleverede version af historien frem i lyset.

Modtagelsen af den historiske roman 'Jomfru Mossin'

Jomfru Mossin fik overvejende god kritik, og nogle mente endda, at det var Helene Stranges bedste bog.⁴⁷ Mange anmeldere fremhævede, at Helene Strange byggede sin fortælling på arkivstudier, og at hendes

historie var i overensstemmelse med egnens overlevering.⁴⁸ Aviserne fandt hendes skildringer af de historiske begivenheder overbevisende. "Jo mere man fordyber sig i Emnet, desto mere må man indrømme, at Forfatterindens Rekonstruktion af Begivenheden er korrekt; i den Grad har hun følt sig ind i Emnet,"⁴⁹ skrev en anmelder for eksempel. Flere af anmelderne forholdt sig også til skyldspørgsmålet og vurderede fx, at Johan Clausen "aldeles utvivlsom uden den unge Piges Viden, men paa hendes Moders Anstiftelse" blev forgiftet, som anmelderen 'C.' formulerede det i *Ringsted Folketidende*.⁵⁰

Bogen fik også en omtale i *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, hvor det

Forsiden af andenudgaven af Helene Stranges historiske roman *Jomfru Mossin* (udgivet første gang 1925), der i 1999 blev udgivet af Nordfalster Avis, giver et billede af den mordanklagede Karen Birgitte Mossin i arresten på Nykøbing Slot.

Helene Strange yndede at optræde i en 100 år gammel folkedragt, når hun holdt foredrag om falstersk bondeliv. I 1940 malede Anna Maria Mehrn dette portræt af hende iført dragten. Folkedragten opbevares i dag på Museet Falsters Minder. Anna Maria Mehrn: Portræt af forfatterinden Helene Strange. Fuglsang Kunstmuseum. Foto: Ole Akhøj.

også blev hævdet, at Helene Strange var loyal over for de faktiske begivenheder. I mange af årbøgerne har der under titlen "Fra Bogverdenen" optrådt en gennemgang af nyudgivelser, der berørte Lolland-Falsters historie. Her kunne man i årbogen for 1926 læse: "Vi slutter denne lille Oversigt med Henvisning til en Bog, der egentlig ligger ganske uden for vort Omraade, da vi jo ikke befatter os med Skønlitteratur. Det gælder *Helene Stranges* nylig udkomne historiske Fortælling "*Jomfru Mossin*", der foreligger i smukt Udstyr fra Schönbergs Forlag. Men da Romanen skildrer Tildragelser fra Falster, der gennem Tiderne har sat Sindene i

Bevægelse hernede, og den nøje følger den historiske Virkelighed (hvor denne foreligger), bør vi dog vist ogsaa have den Bog med her. De, der har fulgt vore Aarbøger, vil ved Frøken Helene Stranges egen historiske Fremstilling og hendes Fremlæggelse af Retsakterne m.v. være fortrolig med selve den historiske Virkelighed, som Forf. nu har givet digterisk Form."⁵¹

Jomfru Mossin er blevet genoptrykt en enkelt gang, i 1999, på vegne af Nordfalsters Avis, men ser ikke umiddelbart ud til at have haft så stor læsertilslutning som fx hendes slægtsromaner om Sværkeslægten og Priergårdsslægten, som er blevet

genoptrykt flere gange og også indtalt på lydbog. *Jomfru Mossin* kan i dag lånes via folkebibliotekerne, og når man slå den op i deres databaser, får man denne omtale af bogen: "*Genfortælling af den ulyksalige historie om den unge falsterske præstedatter Karen Birgitte Mossin, som i august 1756 blev henrettet – sandsynligvis uskyldig – for mordet på sin fæstemand, præsten Johan Clausen.*"⁵² (Min understregning).

Folkets mundtlige overlevering og kampen om historien

Vi finder nok aldrig ud af, hvem den rigtige morder var. Men Helene Stranges forfatter-skab om Mossin og giftmordet i Gunslev Præstegård fortjener opmærksomhed ud over mysteriet om skyldspørgsmålet. Helene Stranges involvering i sagen illustrerer, hvordan forskellige versioner af historien sættes i spil mod hinanden. Hendes fremlægning af historien blev ikke ukritisk modtaget og accepteret. Ned gennem historien er der mange eksempler på, at historieskriverne strides om, hvilken version af historien der skal overleveres til eftertiden. Helene Stranges behandling af giftmordet i Gunslev eksemplificerer flere af disse problematikker. Både i form og indhold gik hun nye veje i forhold til den eksisterende historieskrivning om giftmordet. Hun afprøvede flere skriftlige genrer og påtog sig selv flere forskellige afsenderroller – som gransker af historiske dokumenter, som folkemindesamler og som digter – for at få den ellers uskrevne historie frem. Det er en gammel sandhed, at det ofte er magthavernes fremstilling af historien, der overleveres til eftertiden. Men Helene Stranges skrifter om giftmordet i Gunslev Præstegård udsprang af et ønske om at skrive den version af historien, som blev overleveret i folkemunde i over 150 år, og som hun kaldte for "den uskrevne Histories Dom"⁵³. Helene Strange troede på den version af historien, som var

blevet overleveret mundtligt blandt egnens befolkning, og ved at gøre denne historie skriftlig ønskede hun at få den frem og anerkendt for en bredere offentlighed. Det var altså en kamp om, hvad den officielle historieskrivning skal indeholde.

Lene Vinther Andersen er student fra Nykøbing Katedralskole 1997, cand. mag. i historie og dansk fra Københavns Universitet 2005. Arkivar ved Dansk Folkemindesamling, Det Kongelige Bibliotek, hvor hun arbejder med at udforske såkaldt almindelige menneskers hverdagsliv og forestillingsverdener i de sidste 200 år.

Noter:

1. Artiklen er en let redigeret og udvidet udgave af artiklen "Hvem var morderen? Helene Strange og 'den uskrevne histories dom' om et giftmord i 1755", *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 2014, nr. 4, s. 3-15. Jeg takker redaktionen af årbogen for opfordringen til at genpublicere artiklen.
2. Ovenstående sammenfatning af forløbet bygger på kilder, som Helene Strange har gengivet i Helene Strange: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard. *Jomfru Karen Birgitte Mossins Historie, Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1917, s. 85-105; Helene Strange: Det falsterske Præstemord, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1918, s. 143-179.
3. Carl Østen: Et Besøg hos en 66-aarig Falster-Pige Forfatterinden Helene Strange, *Tidens Kvinder*, 1941. J.S. Møllers mindeord i Helene Strange: *I Mødrenes Spor*, 1945, s. 11.
4. Palle Ove Christiansen: *Kulturhistorie som opposition*, 2000, s. 30ff.
5. Helene Strange gik i skole indtil konfirmationen og beskrives som "udpræget autodidakt" i *Biografisk Leksikon*, Gyldendal, 1983, bd. 14, s. 146.

6. Svend Jørgensen: Helene Strange (1874-1943), *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1944, s. 268.
7. Helene Strange: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard. Jomfru Karen Birgitte Mossins Historie, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1917, s. 85.
8. Samme. Se en angivelse Helene Stranges kilder på s. 105.
9. Samme, s. 87.
10. Samme, s. 93.
11. Samme, s. 91.
12. Samme, s. 88-89.
13. Samme, s. 86.
14. Samme, s. 89.
15. Samme, s. 89.
16. Samme, s. 98.
17. Samme, s. 101.
18. Samme, s. 105.
19. Samme, s. 105.
20. Helene Strange: Det falsterske Præstemord, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1918, s. 142.
21. Samme, s. 178.
22. Samme, s. 178.
23. Samme, s. 179.
24. Palle Ove Christiansen: Kulturhistorie som opposition, 2000, s. 83ff.
25. Hans Rasmussen: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1919, s. 118.
26. Samme, s. 118.
27. Samme, s. 123.
28. Helene Strange: [uden titel], *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1919, s. 125.
29. Samme, s. 124.
30. Samme, s. 124.
31. Samme, s. 124.
32. Helene Strange: Provst Dorph og Sophie Fache. Ogsaa et Blad af den Mossinske Historie, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1920, s. 105-13.
33. Helene Strange: Mossinske familiebreve, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1923, s. 113-15.
34. Helene Strange: Karen Birgitte Mossins Historie i Folkemunde, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1924, s. 131.
35. Hendes romaner om Priergårdsslægten og Sværkeslægten er eksempler på dette.
36. Helene Strange: Jomfru Mossin, 1925, s. 5.
37. Samme, s. 5.
38. Samme, s. 185-87.
39. Helene Strange vurderede allerede i sin første artikel om sagen, at Hr. Mossin førte sin kirkebog upåklageligt og skrev en sirlig og fin håndskrift. Helene Strange: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard. Jomfru Karen Birgitte Mossins Historie, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1917, s. 87.
40. Der må være tale om Isac Sidenius' prædiken, som han holdt i 1756 for Karen Birgitte Mossin. NKS 2070 d kvart, Det Kongelige Bibliotek.
41. Helene Strange: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard. Jomfru Karen Birgitte Mossins Historie, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1917, s. 89.
42. Helene Strange: *Jomfru Mossin*, 1925, s. 39.
43. Samme, 1925, s. 56-57.
44. Samme, 1925, s. 114-15.
45. Samme, 1925, s. 187.
46. Helene Strange: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard. Jomfru Karen Birgitte Mossins Historie, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1917, s. 85.
47. Fx Knud F. i *Aalborg Stiftstidende*, 3-11-1925.
48. Nogle af anmelderne finder dog, at noterne kunne være undgået, fx *Sorø Folketidende*, 26/9-1925.
49. *Esbjerg-Posten*, 3/10-1925.
50. 26/9-1925.
51. A. Hk.: Fra Bogverdenen, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1926, s. 141.
52. Søgning på "Jomfru Mossin" på <https://guldbib.dk> og <https://bibliotek.kk.dk>.
53. Helene Strange: *Jomfru Mossin*, 1925, s. 187 og Helene Strange: Mordsagen fra Gunslev Præstegaard. Jomfru Karen Birgitte Mossins Historie, *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, 1917, s. 85.